

УДК [316.3+316.4]:332.1

Богуш Л.Г.

кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню змісту та ознак соціокультурної ідентичності, її інституційного та ресурсного забезпечення в умовах актуалізації проблематики територіальної цілісності держави та світоглядної єдності соціуму. Визначені основні критерії, вектори, механізми розвитку цього суспільного феномену, культурного та організаційно-економічного середовища його формування і відтворення. Потенціал соціокультурної ідентичності (як сукупності культурно-побутових, культурно-духовних, світоглядних характеристик спільнот різного масштабу, деталізованих у відповідних індивідуальних цінностях, поглядах, ознаках та індикаторах самовизначення і самоусвідомлення) є підґрунтям соціальної злагоди і солідарності, чинником сталого відтворення конкурентоспроможної економіки та підтримання національної безпеки.

Ключові слова: соціокультурна ідентичність; соціальні потреби; суспільні цінності; соціальний і культурний простір; якість життя; територіальна громада.

Boгуш Л.Г. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОСНОВА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию содержания и характерных черт социокультурной идентичности, ее институционального и ресурсного обеспечения в условиях актуализации проблематики территориальной целостности государства и мировоззренческого единства социума. Определены основные критерии, векторы, механизмы развития этого общественного феномена, культурной и организационно-экономической среды его формирования и воспроизводства. Потенциал социокультурной идентичности (как совокупности культурно-бытовых, культурно-духовных, мировоззренческих характеристик сообществ различного масштаба, детализированных в соответствующих индивидуальных ценностях, взглядах, чертах, индикаторах самоопределения и самосознания) является основой социального согласия и солидарности, фактором устойчивого воспроизводства конкурентоспособной экономики и поддержания национальной безопасности.

Ключевые слова: социокультурная идентичность; социальные потребности; общественные ценности; социальное и культурное пространство; качество жизни; территориальная община.

Bogush L.G. INSTITUTIONAL AND ECONOMIC BACKGROUND OF SOCIO-CULTURAL IDENTITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE

The article investigates the content and features of the socio-cultural identity, its institutional and resource support under conditions of mainstreaming problems of state territorial integrity and ideological unity of society. The basic criteria, vectors, mechanisms of development of this social phenomenon, cultural, organizational and economic environment of its formation and reproduction are determined. The potential of socio-cultural identity (as a combination of cultural and social, cultural and spiritual, philosophical characteristics of communities of different scale, that detailed in the corresponding individual values, attitudes, attributes and indicators of self-determination and self-awareness) is the basis for social cohesion and solidarity, factor of sustainable reproduction of competitive economy and maintaining of national security.

Keywords: socio-cultural identity; social needs; public values; social and cultural space; quality of life; territorial community.

Постановка проблеми. Міждисциплінарна категорія соціокультурної ідентичності є невід'ємним компонентом проблематики державотворення в її магістральних соціально-економічному, зовнішньоекономічному, політико-ідеологічному та культурологічному вимірах. Формування і зміцнення підґрунтя соціокультурної ідентичності низових та об'єднаних територіальних громад, використання у зазначених вище ракурсах потенціалу їх саморозвитку, втіленого в злагоджених соціальних і господарських взаємодіях, складає вагомому частину методологічного обґрунтування стратегії соціально-економічного розвитку регіонів України, спрямованої на подолання і запобігання кризовим явищам, усталення темпів зростання, інноваційно-технологічну модернізацію національного господарства (включно до рівня його низових територіальних підсистем) водночас із поліпшенням якості життя населення, а також громадської думки спектру верств з питань соціальної солідарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтуючись на визнаних дослідженнях засад і механізмів соціокультурної динаміки та стратифікації (зокрема, Дж. Александера, П. Бурдье, І. Валлерстайна, М. Вебера, Е. Гідденса, Г. Деланті, Е. Дюркгейма,

С. Леша, П. Сорочкіна, Дж. Тернера, Ю. Хабермаса, П. Штомпки), вітчизняні фахівці мають численні напрацювання у розкритті мовленнєвих, етнорелігійних, історико-культурних факторів та ознак соціокультурної ідентичності на загальносуспільному та індивідуальному рівнях, висвітлюючи, зокрема:

– теоретико-методологічні засади формування соціокультурної ідентичності у взаємообумовленості її національного, етнічного, загальнодержавного складників, задіяних у процесах націєгенезу [1];

– структуру, форми і механізми конструювання національної і транснаціональної ідентичностей в умовах глобалізації суспільно-економічних (насамперед міграційних) процесів; характеристики соціокультурного простору як середовища розгортання ідентифікаційних практик, вкорінених у розмаїтті сфер життєдіяльності [2];

– специфіку творення соціокультурної ідентичності на етнічному, громадянському, глобальному рівнях полікультурної освіти [3];

– процеси і фактори субкультурної диференціації та ціннісної варіативності соціуму; роль соціокультурних ідентичностей (етнічних, територіальних, професійних, гендерних, релігійних тощо) у форму-

ванні ціннісних настанов та поведінкових стереотипів, домінуючих у різних його сегментах; проблеми диверсифікації суспільної свідомості, зумовлені історичним досвідом [4].

Водночас інституційний та економічний аспекти формування і реалізації соціокультурних характеристик функціональних і територіальних спільнот, пов'язаних з рівнем освіти, параметрами відтворення, використання і капіталізації інших складових соціогуманітарного потенціалу (в тому числі соціально-психологічного потенціалу працівника, результатів його креативної діяльності, зокрема в статусі об'єктів авторського та суміжних прав, формальних і неформальних мережевих зв'язків та комунікацій) розкриваються у галузевих дослідженнях з проблем державного управління, бюджетування, конкурентоспроможності економіки, регіональної політики, зайнятості та ринку праці, соціального захисту тощо. Як галузева, так і вузькофункціональна спрямованість таких досліджень ретушує роль відповідних сфер і напрямів суспільної діяльності у відтворенні соціокультурної ідентичності спільнот та індивідів.

Постановка завдання. Брак міждисциплінарних досліджень щодо розбудови організаційно-економічного підґрунтя соціальної злагоди і солідарності в умовах актуалізації проблематики територіальної цілісності держави та світоглядної єдності соціуму зумовлює необхідність подальшого вивчення ознак соціокультурної ідентичності, її інституційного та ресурсного забезпечення на регіональному і загальнодержавному рівнях, основних критеріїв і векторів розвитку як зазначеного феномену, так і середовища його формування та відтворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дуальність категорії соціокультурної ідентичності, залежачи від розуміння її в контексті як узгодження низки характеристик територіальних і функціональних спільнот, так і самовизначення особистості, дозволяє формулювати її зміст, як:

– сукупність культурно-побутових, культурно-духовних та світоглядних ознак певної спільноти, що є похідними чинних механізмів узгодження спектру мовленнєвих, етнорелігійних, суспільно-ідеологічних та соціально-економічних характеристик верств, груп, місцевих і функціональних спільнот, визначаючи рівень суспільних взаємодій, злагоди і солідарності, достатній для усталення та еволюційного розвитку процесів підтримання і використання переваг територіальної, політико-ідеологічної, економічної цілісності держави;

– сукупність ознак та індикаторів визначення й самоусвідомлення місця і ролі індивіду як члена певної соціальної верстви, групи, спільнот різного масштабу (до рівня соціуму загалом) з іманентними їм культурно-побутовими, культурно-духовними, світоглядними характеристиками, що визначають спосіб і стратегії його життя (репродуктивні, споживчі, освітні, професійні, кар'єрні, громадсько-політичні тощо), а також базові алгоритми і критерії оцінки інформації, подій, історичних фактів, власного життєвого досвіду, суспільних та цивілізаційних процесів.

Отже, основні компоненти національності, узагальнені в дослідженнях з етнічності (*ethnos* – або етнічне походження предків; *logos* – мова; *topos* – символічна трансфігурація, виразні спільні риси простору проживання; *ethos* – ядро цінностей, бачення світу, практичні знання, що аргументують усвідомлення позицій у соціумі та в загальноцивілізаційному масштабі, основні права і відповідальності громадянства; *eros* – визначні образи і події, свідчення спадщини в

мистецтві, науці, культурі) [5, с. 21], мають ключове значення в процесах формування та змістовому наповненні категорії соціокультурної ідентичності.

Зважаючи на середовище формування та сферу використання, зазначене поняття ґрунтується на категоріях соціальних потреб (у загальносуспільному, суспільно необхідному і приватному вимірах), суспільних цінностей, суспільної свідомості, культури (як суспільного феномену та сфери економічної діяльності), набуваючи певних характеристик і тенденцій розвитку в соціогуманітарному (зокрема, його власне соціальному і культурному сегментах) та економічному просторах відтворення і життєдіяльності спільноти.

У контексті цивілізаційного розвитку соціальні потреби (насамперед в організації колективного життя, самоствердженні та здійсненні лідерських функцій, пізнанні, самодіяльності та самореалізації) визнають вищими цілями життєдіяльності суспільства, що формують основні його цінності, тобто абстрактні ідеї, які втілюють суспільні ідеали і завдяки цьому слугують еталоном належного [6, с. 379-380]. Соціальні цінності є поширеними і визнаними в суспільстві чи соціальній групі переконаннями щодо цілей, яких необхідно досягти, а також шляхів і засобів їх реалізації [7, с. 112], а отже – основою формування та регулятивної функції ціннісних орієнтацій особистості, становлення яких – невід'ємна складова всіх аспектів соціалізації людини. Ієрархія суспільних і групових цінностей (серед їх основних категорій – теоретичні, економічні, політичні, правові, моральні, соціальні, естетичні, релігійні) визначає ієрархію ціннісних орієнтацій особистості та значною мірою впливає на історичний шлях соціуму; на основі своїх цінностей і ціннісних орієнтацій суспільство, держава, нація, певна соціальна група, територіальна громада виробляють систему норм поведінки суб'єктів цих спільнот як вимог, обов'язкових для виконання задля впорядкування життя та ефективного функціонування соціуму, налагодження необхідної взаємодії його членів [8, с. 14, 18, 110]. Соціальні норми, вироблені державою як суспільним інститутом і органами влади, зокрема, представлені конституціями, законами, державними галузевими, будівельними, санітарними нормами і нормативами, інструкціями тощо.

Під суспільною свідомістю, як і національним менталітетом, прийнято розуміти систему цінностей, традицій, норм і поглядів, засновану на реальній історії, знаннях і віруваннях. Ці категорії характеризують соціально-психологічний та культурологічний стан суспільства з урахуванням особливостей національно-етнічної специфіки його формування в сьогоденні та майбутньому [9, с. 124].

Найбільш узагальнено розуміючи феномен культури як систему цінностей, світоглядних уявлень і правил поведінки, спільних для людей, які пов'язані певним способом життя, її прояви вбачають в особливостях свідомості, конкретних напрямів діяльності та життєвих стратегій індивідів у суспільстві, спільність і трансляція яких визначають обриси та усталюють формальні інститути й неформальні засади утворення і реалізації потенціалу соціокультурної ідентичності. Відтак культуру суспільства прийнято трактувати як специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і нематеріальної (в тому числі духовної) праці, в системі соціальних інститутів і норм, їх інфраструктурному забезпеченні, у духовних цінностях, у сукупності відносин міжособистісних, між соціальними групами і верствами, в системі «людина (соціум) – економіка – довкілля

(природа)». Кожна з існуючих нині концепцій культури (предметно-ціннісна, діяльнісна, індивідуально-атрибутивна, інформаційно-знакова, а також концепція культури як підсистеми суспільства) досліджує частину сутності цього багатогранного поняття; до основних функцій культури відносять пізнавальну, комунікативну, регулятивну, прогностичну і ціннісно-орієнтаційну [10, с. 127-128].

Особливості загальнонаціональної ідентичності в масштабі певної країни, соціокультурної ідентичності її громадян, територіальних громад та окремих представників населення зумовлюються досвідом життєдіяльності зазначених суб'єктів на конкретно-історичних етапах, особливостями його осмислення (в тому числі оцінки наслідків – здобутків, негативів, втрат, загроз тощо – періодів нестабільності, криз, реформ, революцій). Предметом відповідного осмислення насамперед є динаміка:

- майнового статусу; якості життя та купівельної спроможності; соціальних гарантій і стандартів; доступності, якості (ефективності) інститутів і механізмів їх реалізації;
- соціального статусу і соціальної мобільності в суспільстві, його функціональних і територіальних спільнот; рівня реалізації природних і набутих здібностей та знань, зокрема, креативної, інтелектуальної, професійної самореалізації; зв'язку соціального статусу і продуктивної праці власноруч;
- престижу громадянства і місця проживання;
- демократичності механізмів волевиявлення; свободи слова, віросповідання та громадської активності.

Соціологічні дослідження інтегральну характеристику загальнонаціональної та соціокультурної ідентичності здебільшого вбачають у рівні задоволеності життям у цілому, а також характеристиках стану соціального самопочуття, уособлених в оцінках як диференціації соціальних статусів і субкультурних ареалів, так і можливостей соціальної мобільності; соціально-економічні й міжгалузеві – у параметрах якості життя, зумовлених реалізацією нормативно-правових гарантій і стандартів соціального забезпечення, механізмами вертикальної соціальної мобільності, розподілом владних повноважень і рівнем їх громадського контролю [11].

Ідентичність як загальнонаціональна, так і соціокультурна (рівня територіальної спільноти) передбачає баланс спектру інтересів та взаємодій соціальних і функціональних груп, національностей і конфесій у її складі, що забезпечується умовами формування, розвитку і реалізації цілей та потенціалу зазначених суб'єктів, проявляючись, зокрема, через суспільний та індивідуальний рівні добробуту і здоров'я (фізичного, психічного, морального), формальні та неформальні механізми й регламенти узгодження цінностей і потреб спільноти / соціуму загалом та особистості.

Матеріальним підґрунтям становлення і реалізації потенціалу соціокультурної ідентичності слугують суспільні інститути, об'єкти, їх різноцільові мережі та системи, що з метою задоволення матеріальних і нематеріальних потреб, обміну продуктами господарювання і спілкування, накопичення, обміну та реалізації знань і досвіду, популяризації вірувань і творчості створюються особами, колективами, територіальними громадами, іншими спільнотами компактного проживання й ведення господарської та культурно-релігійної діяльності (в тому числі масштабів окремої держави і наддержавних утворень).

Зважаючи на мету формування, в історичному вимірі соціокультурна ідентичність спектру суб'єктів від пересічної людської популяції до об'єднаної тери-

торіальної громади та держави проходить у розвитку низку етапів від сукупності ієрархічних гуманітарних стосунків у родинній та культурно-релігійній спільноті до системи суспільних відносин з відтворення, вдосконалення та забезпечення повноцінної реалізації продуктивних сил особи на засадах певної організації розподілу і споживання благ, здатних задовольняти її потреби, а також практики усвідомлення і приєднання до етно-культурно-релігійної та громадсько-політичної спадщини і традицій, що передбачає поглиблення зв'язків між суспільними інститутами, усталення механізмів і тенденцій їх взаємодії (зокрема, комплексування відповідної інфраструктури за функціональною і територіальною ознаками). В результаті створюється єдина система загальносуспільних, колективних, міжособистісних відносин і зв'язків, які, імплементуючись на територіальному рівні, визначають та супроводжують всі сфери життєдіяльності членів і спільнот у складі територіальної громади.

До провідних характеристик, що відображають засади, ефективність формування і реалізації потенціалу соціокультурної ідентичності територіальних громад, слід віднести: концепції соціального забезпечення і захисту, формування та реалізації людського і загалом соціального капіталу, що задіяні суспільством; стратифікацію та ознаки сукупності соціальних статусів останнього; спадщину і сучасні прояви культури (зокрема, національних і релігійних традицій, звичаїв) населення відповідного регіону.

Тісно пов'язана з процесами забезпечення та характеристиками соціокультурної ідентичності категорія соціального простору, що визначається як ієрархія соціальних статусів та зв'язків, у межах якої функціонують економічні суб'єкти [12, с. 19-20, 26]. Оскільки основою зазначеної ієрархії визнається той факт, що володіння вищим соціальним статусом дозволяє суб'єкту мати додаткові блага та більше інформації з меншими витратами на їх отримання, то фактор соціального простору відіграє вагомий роль у формуванні та збереженні територіальних відмінностей, визначаючи, поряд із диференціацією сукупності транзакційних витрат різних соціальних груп (у тому числі в сфері укладання та контролю за виконанням формальних і неформальних угод).

З теорією соціального простору як функції соціальної стратифікації територіальних громад узгоджується теорія еліт. Специфічним ідеологічним і політичним завданням країн, що розвиваються, та їх територіальних спільнот прийнято вважати самоідентифікацію еліти. Ця ознака має зумовлюватися загальною спрямованістю діяльності представників відповідної невеликої соціальної групи, наділеної владою, привілеями і вищим статусом, що повинна сприйматись як служіння суспільству, передбачаючи самовизначення еліти стосовно її базових цінностей, формування специфічного ставлення до решти населення і можливих способів дії [13, с. 135, 146].

Оскільки набір соціальних статусів певного суспільства і територіальної громади традиційно розглядають як сукупність суспільних відносин осіб, кожна з яких володіє певним соціальним статусним набором, то основними формами соціальної стратифікації, що потребують аналізу при дослідженні соціокультурної ідентичності, є характеристики економічного, а також взаємопов'язаних з ним професійного і політичного статусів членів спільноти.

Іншим частковим проявом середовища формування соціокультурної ідентичності територіальних громад є культурний простір – сукупність суспільних відносин з приводу формування, розвитку та

засвоєння їх суб'єктами системи духовних цінностей, моделей і механізмів міжособистісної та колективної взаємодії, вибудованих на світоглядних й етнорелігійних уявленнях про поведінку в соціумі та довкіллі, що властива представникам спектру соціальних страт, виділених за статусом і способом життя, та визначає суспільний феномен культури.

Склад і зміст основних ознак середовища формування і капіталізації потенціалу соціокультурної ідентичності зумовлюється специфікою суспільних відносин з приводу відтворення, реалізації й удосконалення продуктивних сил людини, формування і функціонування відповідних інституцій та інфраструктури. Відтак серед них доцільно розрізняти:

- єдність – наявність певних явищ, процесів і тенденцій, що є спільними для процесів суспільного відтворення на певній території в контексті рівня організації усіх сфер життєдіяльності;

- дискретність – характеристику територіальної розосередженості сукупності матеріальних елементів, що забезпечують підтримання і реалізацію потенціалу соціокультурної ідентичності (насамперед інфраструктури нематеріального виробництва та соціального забезпечення);

- багатомірність – характеристику спектру суспільних відносин між суб'єктами формування і підтримання соціокультурної ідентичності (основними суспільними інститутами – сім'єю, територіальними і громадськими спільнотами, інститутами культури і релігії, економікою, державою), що в контексті усталення підґрунтя відтворення соціокультурних ознак потребують збалансування інтересів, цілей, стратегій функціонування;

- зв'язаність і синергетичність (тобто параметри поєднання, взаємовпливу і взаємообумовленості суб'єктів та структуроутворюючих елементів соціального і культурного просторів) – як визначник засад і проблем їх формування в процесі реалізації мети становлення, що полягає в оптимізації умов і механізмів розвитку та реалізації соціогуманітарного потенціалу територіальних громад та функціональних спільнот у їх складі.

Інституційні характеристики середовища відтворення соціокультурної ідентичності зумовлюються властивостями і динамікою основних суспільних інститутів – економічних (зокрема, власності та координації господарської діяльності); правових, у тому числі домінуючих інститутів координації руху ресурсів – матеріальних, фінансових, політичних та ін., завдяки яким функціонує інфраструктура із задоволення спектру соціальних потреб – загальносуспільних, суспільно необхідних, приватних, а також визначається стратифікація соціуму; культурних (у розумінні структур і механізмів, що створюються суспільством задля інституціалізації моралі, етики, ідеології).

У контексті дослідження проблем розвитку інституційної структури середовища життєдіяльності актуально залишається проблема соціальної еволюції, або оцінки трансформації конкретної макросоціальної системи впродовж тривалого періоду, ступеня успішності траєкторії її трансформації (при цьому еволюційними прийнято вважати практично всі соціальні зміни, не викликані апіорі шоковими процесами) [14, с. 43-44, 47]. У разі такої трансформації макросоціальної системи вихідний склад домінуючих соціальних суб'єктів з властивими їм ролями визначає сутність модернізації організаційно-поведінкової структури, в тому числі безперервні зміни неформальних інститутів, тоді як зміни інститутів формальних (тобто суспільного регулювання) є дискретними і фіксують якісні системні

зрушення. Накопичення еволюційних змін насамкінець приводить до якісно нової інституційної побудови всієї соціальної системи як підґрунтя соціокультурної ідентичності певної спільноти.

Функціональна структура середовища формування, відтворення та реалізації потенціалу соціокультурної ідентичності територіальних громад представлена сегментами:

- соціально-територіальних спільнот населення (суспільними інститутами родини, релігії і громади, соціальною ієрархією, соціальними статусами і типами);

- ринку праці (насамперед у частині механізму формування і збалансування її пропозиції та відповідного попиту);

- системи формування і коригування суспільного світогляду, моралі та етики, відтворення і удосконалення інтелектуального, професійно-кваліфікаційного та інноваційного потенціалу робочої сили (насамперед у складі ланок освіти, науки і наукового обслуговування, культури та мистецтв, а також «мереж знань», поряд із зазначеними ланками представлених інформаційною інфраструктурою і, зокрема, електронними інформаційно-комунікаційними мережами);

- економічної діяльності з організації середовища життя і споживання людини в межах матеріального і нематеріального виробництва;

- споживчого ринку;

- системи соціального забезпечення і захисту, а також діяльності з підтримання відповідних напрямів національної безпеки;

- соціальних комунікацій (їх система охоплює суспільні й громадянські норми і правила, способи і методи кооперації, механізми розв'язання конфліктів, рівень довіри між індивідами, соціальними верствами і групами, а також суб'єктами господарювання).

Останній сегмент є доволі вагомим на індивідуальному рівні соціокультурної самоідентифікації, оскільки саме соціальні комунікації, якими конкретна особа володіє або до яких має доступ, поряд із походженням, здібностями, знаннями, вміннями і навичками, визначають особливості її інтеграції в соціумі, умови та перспективи ефективного використання в суспільному виробництві її інтелектуального, професійно-кваліфікаційного та інноваційного потенціалу, а також просування по соціальних «сходах» у межах горизонтальної і вертикальної суспільної ієрархії.

Висновки з проведеного дослідження. Соціокультурна ідентичність належить до невід'ємних чинників сталого відтворення конкурентоспроможної економіки в спектрі її територіальних підсистем, а також підтримання національної безпеки України.

Впровадження раціональних механізмів узгодження економічних, політичних, світоглядних, духовних інтересів соціальних груп і функціональних спільнот у рамках територіальної громади має на меті ствердження спільного морально-етичного та духовно-ідеологічного підґрунтя її розвитку, яке визнається доцільним та поділяється основною масою суб'єктів, аргументуючи та оптимізуючи механізми підтримання соціальної справедливості й злагоди.

Основними шляхами усталення процесів відтворення та обґрунтованих еволюційних змін характеристик соціокультурної ідентичності спільнот різного рангу слід визнати:

- підвищення ефективності стратегій боротьби та запобігання наслідкам бідності, маргіналізації, соціального відчуження;

- впровадження механізмів коригування надмірної соціальної диференціації населення (за майновою

ознакою), в тому числі на засадах фіскального перерозподілу доходів;

– становлення обґрунтованого за балансом видатків і доходів розподілу бюджетних повноважень у сфері соціального забезпечення населення; налагодження міжбюджетних відносин, зорієнтованих на зміцнення у відповідності з чинним законодавством фінансово-економічної бази місцевого самоврядування та прогресивний розвиток територіальних громад;

– реалізацію політики сприяння процесам розширення середнього класу як потенційної опори соціальної стабільності та носія ідей солідаризації соціального забезпечення;

– стимулювання соціальної відповідальності великих корпоративних бізнес-структур;

– диверсифікацію сфери зайнятості, підвищення ролі в економіці об'єднаних територіальних громад суб'єктів малого і середнього бізнесу, інтегрованих у відповідні галузеві та кластерні регіональні структури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування / М.Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.
2. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації / М.А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
3. Соколова І.В. Формування соціокультурної ідентичності у полікультурній освіті / І.В. Соколова // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 11. – С. 294-299.
4. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань /Л.П. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
5. Мартинелли А. Рынки, правительства, сообщества и глобальное управление / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С. 16-28.
6. Сидорчук О. Особливості формування та перспективи відродження соціального капіталу / О. Сидорчук, І. Козак // Ефективність державного управління. – 2008. – Вип. 16/17. – С. 377-388.
7. Павліченко П.П. Соціологія / П.П. Павліченко, Д.А. Литвиненко. – К.: Лібра, 2002. – 254 с.
8. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи / Щокін Г.В., Попович М.С., Кармазина М.С. та ін. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
9. Кудров В. Российская экономика: перманентность нерешенных проблем / В. Кудров // Общество и экономика. – 2009. – № 2. – С. 118-139.
10. Єфременко Т. Економічна культура як соціологічне поняття / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 123-141.
11. Богуш Л.Г. Якість життя в параметрах та індикаторах соціальних процесів / Л.Г. Богуш // Економіка та держава. – 2013. – № 11. – С. 59-63.
12. Ореховский П. Фактор пространства в трансакционном анализе / П. Ореховский // Общество и экономика. – 2008. – № 6. – С. 12-27.
13. Дука А. «Элита» и элита: понятие и социальная реальность / А. Дука // Общество и экономика. – 2008. – № 6. – С. 132-146.
14. Мартынов А. Как оценить итоги трансформации социального макроса? / А. Мартынов // Общество и экономика. – 2009. – № 2. – С. 42-58.